

DERİ ESERLERDE TAMAMLAMA YÖNTEMİNİN KORUMA YAKLAŞIMLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Hatice TOZUN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü

tozun.hatice@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3172-1401

*Nadide ÇINAR**

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı

nadide.cinar@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1177-5293

Özet

Derinin kullanımı, insanoğlunun evrimiyle paralel olarak gelişmiştir. İnsanlar derinin sahip olduğu eşsiz özelliklerden yararlanmışlar ve bu hazır hammaddeyi çok çeşitli amaçlar için kullanmışlardır. Deri, hayvan postlarının dermis tabakasından elde edilen doğal ve dayanıklı bir malzemedir. Bu hayvansal ürünün tamamı protein kolajeninden oluştuğundan, gücünü onu oluşturan kolajen liflerinden almaktadır. Deri nesnelere hayvanların derileri, dokuları ve iç zarları kullanılarak yapılan eserleri kapsamaktadır. Çeşitli yöntemlerle tabaklanan derilerden yapılan eserlerin yanı sıra parşömen, bağırsaklar veya ham deriden üretilen nesnelere de uygulanmaktadır. Bu eserler günümüzde kültürel miras niteliğindedir. Müzelerde ve kütüphanelerde çeşitli koruma ihtiyacı olan giyimden kitap ciltlerine kadar çok sayıda tarihi deri eser bulunmaktadır. Ancak tüm organik kaynaklı ürünlerde olduğu gibi deride, doğal çürüme sürecinin bir parçasıdır ve uzun vadede stabil olarak kabul edilmemektedir. Hayvandan yüzüldüğü andan itibaren bozulma eğiliminde olan deri, aktif veya pasif konservasyon yöntemleri uygulanarak korunmaktadır. Her bir koruma tedavisi derinin özgün yapısına göre özel çözümler gerektirdiğinden, derinin tedavi seçenekleri sınırlıdır. Bu nedenle deride uygulanan her bir koruma müdahalesinin seçimi önemli bir konudur. Bu çalışmada koruma literatüründen elde edilen veriler derlenerek, aktif konservasyon uygulamaları arasında yer alan tamamlama yöntemi incelenmiştir. Tamamlamanın, deri eserlerde hangi teknikler ve malzemelerle uygulandığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda tamamlama yöntemi koruma kuramlarına göre değerlendirilerek Carta Del Restauro (1931), Venedik Tüzüğü (1961)' de belirlenmiş olan ilke ve esaslara göre gruplandırılmıştır. Derinin sağlaştırılması ve eserde mevcut olan parça kayıplarının onarımında kullanılan malzeme ve teknikler tespit edilmiştir. Deri, tekstil, kâğıt, dolgu ve kaplama malzemeleri, doğal yapıştırıcılar veya çeşitli karışımlarla hazırlanan yapıştırıcılar kullanılmaktadır. Eserin korunmuşluk durumuna, tarihsel, teknik ve sanatsal önemine, eksik alanların boyutu ve niteliğine göre farklı teknikler uygulanmaktadır. Kısmi veya destek, biçimsel, dekoratif, mimetik tamamlama gibi tekniklerle deri eserler onarılmaktadır. Uzun yıllar geleneksel yöntemlerle yapılan deri onarımları, teknolojinin gelişmesiyle yeni teknik ve malzemelerle ekollere bağlı olarak sürdürülmektedir. Deri eserlerin korunması açısından önemli görülen çalışmanın, alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deri, Eser, Koruma, Onarım, Tamamlama.

Atf:

Tozun, H., Çınar, N. (2020). Deri Eserlerde Tamamlama Yönteminin Koruma Yaklaşımlarına Göre Değerlendirilmesi. IDA: International Design and Art Journal, 2(1), s.31-48.

* Sorumlu Yazar

EVALUATION OF THE REINTEGRATION METHOD IN LEATHER ARTEFACT ACCORDING TO THE PROTECTION APPROACHES

Assoc. Prof. Dr. Hatice TOZUN

Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Fine Arts Department of Conservation & Restoration of Cultural Properties

tozun.hatice@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3172-1401

*Nadide ÇINAR**

Ankara Hacı Bayram Veli University Institute of Graduate Programs Department of Conservation & Restoration of Cultural Properties, PhD

nadide.cinar@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1177-5293

Abstract

The usage of the leather was developed in parallel with human evolution. People benefitted from leather's unique features and used this readymade for various purposes. Leather is a natural and durable material acquired from peltries' dermis layer. Since these animal products completely consist of protein collagen, it gathers its strength from the collagen fibers. Leather objects contain works that made using skins, textures and inner membranes of animals. Alongside the works made with tanned leathers using various methods, parchment, intestines or raw materials gathered from leather are also among these objects. There are many historical leather artifacts that need to be protected such as clothings and book bindings in museums and libraries. However, like in all organic based products, natural decay is a part of this project and should not be accepted as stabile in long term. From the moment it was separated from the animal, leather tends to decay and preserved with active and passive conservation methods. Since each preservation treatment requires special solutions depending on the leather's unique structure, when it comes to leather, treatment options are limited. Therefore, the selection of each and every one of the treatment of conservation on leather is an important issue. This study gathers the data acquired from conservation literature and evaluates the reintegration process which is among the active conservation practices and aims to determine the techniques and materials used in the reintegration of the leather works. The reintegration methods of the leather pieces were grouped by the guidelines and principles that are bases of the contemporary conservation theory and determined by the Carta Del Restauro (1931) and the Venetian Code (1961). Materials and techniques that were used in leather's consolidation and in lacking pieces of it were determined. Leather, textile, paper, filling and coating materials, natural adhesives or adhesives prepared with various mixtures are used. Different techniques are applied according to the conservation status, historical, technical and artistic importance of the work and the size and quality of the missing areas. Leather works are repaired with partial or support, formal, decorative, mimetic completion techniques. Leather repairs made with traditional methods for many years continue with the development of technology, depending on the new techniques and materials. It is thought that the study, which is considered important for the protection of leather works, will contribute to the field.

Keywords: Leather, Artefact, Preservation, Restoration, Reintegration.

Citation:

Tozun, H., Çınar, N. (2020). Deri Eserlerde Tamamlama Yönteminin Koruma Yaklaşımlarına Göre Değerlendirilmesi. IDA: International Design and Art Journal, 2(1), p.31-48.

* Corresponding Author

Giriş

Koruma kavramı geniş kapsamlı bir terimdir. Kültür varlıklarını güvenle geleceğe aktarmak için yapılan sürekli bakım, konservasyon, restorasyon ve izleme çalışmalarıdır. Nesnenin durumuna doğrudan müdahaleyi, onu stabilize etmeyi ve daha fazla bozulmasını önlemeyi amaçlayan tüm eylemleri ve önlemleri içermektedir. Koruma terminolojisinde onarım, tamir, restorasyon gibi kelimeler de eserin korunmasında eşdeğer kullanılan terimler olarak bilinmektedir. Kültür varlıkları, eski çağlardan veya bir toplumun geçmişinden günümüze ulaşan; yaşam biçimine, teknik bilgisine, sanat düzeyine, kültür tarihine tanıklık eden taşınır ve taşınmaz varlıklardır. Geçmişten günümüze ulaşan somut veya somut olmayan kültür varlıklarının tümü ise “kültürel miras” olarak nitelendirilmektedir (Ahunbay, 2019: 247).

Eski eserleri koruma kaygısı, tarihin her döneminde farklı nedenlerle gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bu nedenle koruma bilimi, çok disiplinli koruma alanları ve çeşitli kuramlar çerçevesinde gelişmiştir. Korunmaya değer görülen eserlerin genellikle dönemlerinin ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarına göre belirlendiği, kimi zaman dinsel, kimi zaman da ulusal duyguların koruma kararında ağır bastığı görülmektedir. Geçmişte, onarım amaçlı ve eseri ayakta tutmak anlayışı hâkimken, günümüzde bu bakış açısı değişmiş korunan eser; belirli bir dönemi, yapım tekniğini, malzemesini, yaşam düzeyini ve beğenisini açıklayan bir belge olarak değerlendirilmektedir (ÇEKÜL, 2010: 9).

Koruma uygulamaları, eserin gerekleri doğrultusunda aktif ve pasif konservasyon süreçlerinden oluşmaktadır. Pasif konservasyon eserlerin düzenli bakımlarının yapılarak, önleyici tedbirlerin alındığı, minimal müdahalenin esas alınarak sürdürülebilirliğin sağlandığı bir süreçtir. Aktif konservasyon da ise nesneye fiziksel bir müdahale-onarım söz konusudur. Yapılan müdahale esnasında eserin zarar görmemesi için uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından bazı ilke ve kurallar belirlenmiştir. Çok sayıda ülkenin üzerinde anlaşmaya vardığı bu uluslararası ilkeler, konservatörün yapılacak müdahalede nesnenin tarihi kanıtı üzerindeki olası etkilerini değerlendirerek, eser için genel kabul görmüş en uygun tedavi yöntemine karar vermesini sağlamaktadır. Sanatsal değeri olan bir yapının veya eserin kültür ve tarih belgesi olarak özgün nitelikleriyle ömrünün uzatılmasını amaçlayan teknik müdahalelerin tümü bu anlamda restorasyon etkinliği çerçevesinde değerlendirilmektedir (Kuban, 2000: 9).

Koruma, çok eski devirlerden itibaren süregelen bir olgudur. Önceleri daha çok tamir niteliğinde yapılan onarımlar, genellikle eserin işlevselliğinin sağlanması ve sürekli bakımının yapılarak yaşamını sürdürmesi için gereklilik olarak görülmüştür. Günümüzde yapılan restorasyon çalışmaları ise bu anlamda geçmişte yapılanlardan farklıdır. Bu sürecin en önemli ayrımı kuramsal bir temelini olmasıdır. Restorasyon, XIX. Yüzyıl’dan itibaren kişisel görüşlere veya o dönemdeki akımlara göre değil, belirli ilkelere bağlı ve bilimsel yöntemlerle yapılan bir etkinliğe dönüşmüştür. Düşünsel kökeni Avrupa’da olan bu gelişmelerin ilk aşamasında Fransa, İngiltere ve İtalya’da “üslup birliğine varış” kaygısıyla yapılan gelişi güzel onarımlar tartışmalara yol açmış, buna tepki olarak hiç restorasyon yapılmamasını öneren “romantik görüş” ileri sürülmüştür. Onarımları tarihi bilgi ve belgeye dayandırarak yapılmasını savunan “tarihi restorasyon” gibi farklı birçok kuramsal temele dayanan yaklaşımlarla bu gelişim devam etmiştir. Günümüzde geçerli olan çağdaş restorasyon kuramının evrimi, konuyu olumsuz deneyimlerin ve gerçek sorunların ışığında irdeleyen düşünürlerin katkılarıyla tamamlanabilmiştir (Ahunbay, 2009: 8).

Her bir eser veya eserin bir parçası tarihi, kültürel, sanatsal özellikleriyle dönemin yaşantısı hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle eserlerin korunmasında bütüncül yaklaşımla hareket edilerek, her bir eserin tek olduğu düşüncesi temel ilke kabul edilmektedir. Ana düşüncenin daima koruma olduğu onarımlarda, estetik kaygı ön planda olsa dahi malzemede yapısal bir bozulmaya neden olabilecek etkenler ortadan kaldırılarak eserin özgün yapısı korunmaktadır. Belirtilmesi gereken diğer bir husus ise korumanın karar aşamasında başladığı gerçeğidir. Bu anlamda eser üzerinde doğru bir müdahale kararının verilebilmesi adına deneyim önemli bir konudur.

Aktif konservasyon; sağlamlaştırma, tamamlama (bütünleme-tümleme), yenileme, yeniden yapma (rekonstrüksiyon), temizleme yöntemlerinden oluşmaktadır. Bu teknikler arasında yer alan ve çalışmanın konusunu oluşturan “*tamamlamanın*” tanımı Ahunbay (2009: 96)’a göre şu şekildedir; “bir bölümü hasar görmüş veya yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde yapılan teknik ve bilimsel bir müdahaledir”.

Eskici (2018: 135) çalışmasında, tamamlama yönteminin uygulama gerekçelerini şu şekilde ifade etmektedir;

- a. Bütünleme estetik, işlevsel ya da strüktürel kaygılarla yapılır.
- b. Harap durumda göze hoş gelmeyen bir yapı ya da eşya bütünlenecek;
 - Estetik bütünlüğe kavuşur,
 - Kullanılabilir duruma getirilir,
 - Tümüyle yok olmaktan kurtarılabilir.

Tamamlama, bünyesinde eksilmeler meydana gelen bir obje özgün görünümünün kazandırılması ve/veya ayakta durmasının sağlanması amacıyla yapılan önemli bir koruma işlemidir. Bir objenin fiziksel bütünlüğünde meydana gelen eksilmeler benzer veya farklı nitelikteki malzemelerle tamamlanmaktadır (Eskici, 2018: 135).

Tamamlama Yönteminin Kuramsal Temeli

İnsanların sahip oldukları eşyaları, içgüdüsel olarak koruma isteği ilk zamanlardan itibaren var olan bir gerçektir. En basit haliyle dahi eserde yapılan tamirlerin özünde koruma amacı vardır. Bu uygulamalar yukarıda da belirtildiği gibi XIX. yüzyıldan itibaren belirli ilkelere bağlanmış, bilimsel yöntemlerle yapılan bir etkinliğe dönüşmüştür. Koruma ve restorasyon alanında ortaya çıkan çeşitli ekoller; Üslup Birliği (Viollet le Duc 1814-1879), Romantik Görüş (John Ruskin 1819-1900), Tarihi Restorasyon (Luca Beltrami 1854-1933) ve Çağdaş Restorasyon (Camillo Boito 1836-1914) gibi farklı kuramsal yaklaşımlarla göre sürdürülmüştür. Koruma kuramlarında restorasyon uygulamalarının ilke ve esasları çeşitli tüzüklerde belirlenen maddelerle yasal bir temele oturtulmuştur. Herhangi bir onarım müdahalesinin evrensel kabul görmüş bir çerçevede yapılması, eserin en doğru şekilde korunmasını sağlamaktadır. Ülkemizdeki kültür varlıkları, 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” yasasına bağlı olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde korunmaktadır. Kültür varlıklarının bir bölümü kamu mülkiyetindedir; bakım-onarımları bağlı oldukları kuruluşların uzmanlarının denetiminde yapılmaktadır (Ahunbay, 2019: 9).

Geçmişten günümüze gelmiş ve kültürel miras niteliğinde olan çok sayıda deri eser bulunmaktadır. Deri eserlerin korunması zaman içerisinde farklı tekniklerle ve eserin gerekleri doğrultusunda yapılmıştır. Koruma amacıyla yapılmış olan onarımlar kimi zaman yanlış müdahale olarak değerlendirilse de en azından eserin bozulma sürecini bir süre durdurduğu ve derinin daha fazla zarar görmesini engellediği için önemli görülmektedir. Elbette ideal olan eserin özgün yapısına ve mevcut bozulmalarına bağlı olarak doğru teşhis ile doğru müdahalenin belirlenmesidir. Deri eserlerin konservasyonu bağlamında, çağdaş koruma kuramına göre tamamlama yöntemi Carta Del Restauro (1931) ve Venedik Tüzüğü (1964)’nde belirlenmiş olan ilke ve esaslara dayandırılmaktadır. Bu ilke ve esaslara göre; eserin gerek parça kayıplarında gerek sağlamlaştırılması gereken koşullarında, esere zarar vermeden uygun onarımın yapılarak özgün yapının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Carta Del Restauro (1931)

Madde 2: Sanatsal nedenler veya mimari bütünlük sağlama kaygısından kaynaklanan restorasyon sorunları tarihi ilke ve ölçütlerle sıkı sıkıya bağlıdır; *bir anıtın bütünlüğü birtakım varsayımlara değil, anıtın sağladığı kesin verilere ve büyük ölçüde anıtın özgün öğelerine dayandığı takdirde gündeme gelebilir.*

Madde 3: Artık kullanılmayan ve geçmiş uygarlıklara ait anıtlarda, örneğin antik dönem eserlerinde, her tür bütünlümeden kaçınılmalıdır. Böyle yapılarda ancak *anastylosis*¹, yani kalıntının genel çizgilerini ortaya çıkarmak ve korunmasını sağlamak amacıyla, *mümkün olan en az ek ve nötr malzeme* ile dağılmış parçaların birleştirilmesi işlemi söz konusu olabilir.

Madde 7: Eğer bir anıtı sağlamlaştırmak, kısmi veya tam olarak *bütünlük* amacıyla ya da yeniden kullanım nedeniyle ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul yeni öğelerin en az da tutulmaları, *yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde* olmalarıdır benzer üslupta bir ek ancak yapının mevcut çizgilerini devam ettirmek ve bezemeden arınmış geometrik anlatımlar söz konusu olduğunda kabul edilebilir.

Madde 8: Ekler kesin ve açık olmalı ve özgünden farklı malzeme kullanılarak veya bezemesiz bir çerçeveye sınırlandırılarak, ya da damga veya yazıtla belirtilmelidir. Bir restorasyon asla onu inceleyenleri yanıltacak veya tarihi bir belgeyi değiştirecek şekilde yapılmamalıdır.

Venedik Tüzüğü (1964)

Madde 12: Eksik kısımlar tamamlanırken bütünlükle **uyumlu** bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için özgünden **ayırt edilebilecek** bir şekilde yapılması gereklidir.

Madde 15 (Kazılar): Kazılar 1956 yılında UNESCO tarafından kabul edilmiş arkeolojik kazılarda uygulanması istenilen uluslararası ilkelerle tanımlanan kararlara ve bilimsel standartlara uygun olarak yapılmalıdır. Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır. Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen (a priori) vazgeçilmelidir. Yalnız *anastylosis*'e yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesine izin verilebilir. Birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırt edilebilecek bir nitelikte olmalı ve bu, anıtın korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır.

Çalışmanın bu bölümünde deri eserlerde uygulanan tamamlama yöntemi Carta Del Restauro ve Venedik Tüzüğü'nde yer alan ilgili maddeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda derinin tanımlanması, bozulma türleri ve bozulma biçimlerine göre tamamlama yönteminde uygulanan teknikler ve kullanılan malzemeler sınıflandırılmıştır.

Derinin Tanımı ve Özellikleri

Deri eserler kültürel mirasın bir parçasıdır. Her bir eser üretildiği dönemin tarihi, sosyal yaşamını teknik ve estetik açıdan aktaran belge niteliğindedir. Değerli sanat eserlerinden, gündelik yaşamın çeşitli alanında kullanılan giysi, saraciye ürünleri, ayakkabı, mobilya (döşemelik), at koşum takımları vb. eşyalarda derinin ana malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir. Deri, öz Türkçe bir kelimedir. Türk kültüründe teri, gön ve kön kelimeleri de yaygın olarak deri anlamında kullanılmıştır. Deri ürünleri için hammaddeler çok çeşitli hayvanlardan elde edilmektedir. Hayvan postunun dermis tabakasından üretilmektedir. Yapısı, dokusu, kimyasal bileşimi ve diğer özellikleri kendine has olan doğal bir üründür

¹ Anastylosis; zamanla yıkılarak dağılmış olan arkeolojik eserlerin, kazı sonrasında ortaya çıkarılan parçalarının birleştirilerek tekrar ayağa kaldırılmasıdır (Ahunbay, 2019:245).

(Toptaş, 1993: 1). Hayvandan yüzüldüğünde hammadde niteliğinde olan deriyi kullanılabilir hale getirmek ve farklı özellikler kazandırmak için çeşitli prosedürler mevcuttur. Deriler, elde edildikleri hayvan türüne ve kullanım alanına göre farklı yöntemler uygulanarak mamul hale getirilirler.

Derinin yapısal özelliği:

Hayvanlardan elde edilen derilerin tümü aynı yapıya sahip değildir. Histolojik ve kimyasal yapıları bakımından birbirine benzeseler de her hayvan türünün kendine özgü bir yapı özelliği vardır (Harmancıoğlu ve Dikmelik, 1993: 41). Derilerin elde edildikleri hayvan türüne göre sınıflandırılması şu şekildedir;

- Büyükbaş hayvan derileri (bu deriler arasında en çok üretilen sığır derisidir)
- Küçükbaş hayvan derileri
- Av hayvan derileri
- Sürüngen hayvan derileri

Derinin kimyasal yapısı:

Deri bünyesinde su, yağ, mineral, tuz ihtiva eder. Asıl önemlisi derinin yırtılmamasını sağlayan, deriye esneklik kazandıran ve derinin temel taşı olan proteinlerden oluşmasıdır (Öncü, 1968: 34; Kılıçoğlu, 1993: 4).

Derinin histolojik-doku özellikleri:

1.Epidermis (üst deri); Derinin üst kısmını kaplayan epidermis tüm deri kalınlığının %1-2'sini oluşturmaktadır. Deri, kürk olarak kullanılmayacak ise deri işlentisi sırasında kıl giderme ve kireçlik işlentileri ile deriden uzaklaştırılır (Toptaş, 1993: 2).

2. Dermis-corium-cutis (asıl deri); Derinin ana kısmını meydana getiren öz deri tabakasıdır. Tüm deri kalınlığının %90-95'ini oluşturur. Ham derinin en değerli kısmıdır. Bu tabaka papiller (sırça) ve retikular (koryum) tabaka olarak adlandırılan ve birbirinden kesin sınırlarla ayrılmayan iki kattan meydana gelir (Harmancıoğlu ve Dikmelik,1993: 50; Çınar ve Büyükyazıcı, 2017: 268).

3. Hipodermis-subcutis (alt deri); Derinin en alt tabakası olup et yüzüdür. Sepileme yönünden önemsizdir. Kireçlik işlemleri sırasında deri tabakasından ayrılarak, etleme işlemi ile deriden uzaklaştırılır (Harmancıoğlu ve Dikmelik, 1993: 53; Toptaş, 1998: 15; Çınar, 2017: 65).

Dermis tabakası; sırça (papiller) ve koryum (retikular) olarak adlandırılan ve birbirinden kesin sınırlarla ayrılmayan iki kattan meydana gelir. Bu katların görünüşleri farklı olsa dahi asıl yapılarını, protein kökenli lifler oluşturur. Liflerin genel görünümü birbirine dik ve çapraz olarak bağlanmış, lif başlangıcı ve ucu olmayan üç boyutlu bir örgü şeklindedir. Bu yapı ile esneyebilir ve bükülebilir durumdadır. Birbirine paralel lif yapısı ile bu yönde çok sağlam bir yapı oluşturmaktadır (Şenses, 1993: 5).

Papiller-Sırça yüzü/katı; öz derinin üst tabakasıyla temas halinde olan ve liflerin sıkışması nedeniyle parlak bir görünüme sahip deri katına "sırça katı" denilmektedir. Her hayvanın kendi tür ve ırkını belli eden ince zar yapısında olduğundan "sırça zarı" olarak da adlandırılmaktadır. Sırça katı, derilerin kılları giderildikten sonra ortaya çıkar ve kıl foliküllerinin sıklıkları ile dağılımları gözle görünür hale gelir. Mamul deriye elde edildiği hayvana özgü bir yüzey görünümü ve estetik değer kazandırmaktadır. Bu özellikler, derinin kalitesi açısından dericilikte büyük önem taşımaktadır.

Hayvanların üzerindeki canlı deri hayvandan yüzüldüğünde ve tabakhanelerde işlemeye hazır hale geldiğinde ham deri olarak adlandırılır (Kılıçoğlu, 1993: 42). Ham deriye uygulanan işlemler ile yapısındaki proteinlerde oluşturulan birtakım değişiklikler sonucunda, daha dayanıklı ve kullanılabilir hale gelen deriye "mamul deri" denilir. Debagat/dericiliğin amacı ham deriyi işleyerek mamul hale

getirmektir (Kılıçoğlu, 1993: 1). Ham derinin üretim sürecinde doğal ve kimyasal maddeler² kullanılır. Makineler yardımıyla çeşitli fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçirilerek, uygulanan teknik prosedürlerle deriler üretilmektedir.

Deri tabaklama, insanın ilk üretim süreci olarak tanımlanmaktadır (Thomson, 2006: 1). Derinin üretim sürecindeki en önemli aşama, kullanılacak alana göre karakteristik özelliklerinin kazandırıldığı tabaklama aşamasıdır. Geleneksel ve modern deri üretiminde, derilerin çoğunluğu üç farklı yöntemle üretilir. Bitkisel tabaklama, şap tabaklama ve mineral (krom) tabaklama (Waterer, 1972). Bunlardan en yaygın olanı bitkisel ve mineral tabaklamadır. Günümüzde müzelerde bulunan deri eşyaların büyük çoğunluğu bitkisel tabaklama ile üretilen derilerden yapılmıştır. Tabaklama maddelerinin sulu ortamda mekanik etkiyle deriye nüfuz ettirilerek kolajende bulunan serbest veya reaktif bağ yerlerinin, fiziksel ve kimyasal reaksiyonlarla doğal kolajen strüktürünün sağlamlştırılmasına ve kolay bozulmaz forma dönüştürülmesi olayına tabaklama denilmektedir. Deri tabaklama işlemine “debbağlamak”, “sepi” veya “sepilemek”de denilmektedir (Yakalı ve Dikmelik, 1994: 85). Türkler, batı dünyasının “Türk derisi” olarak kabul ettiği sahtiyan³ derinin üretimini geliştirmişler, sepileme ve boyanmasını kendilerine özgü usullerle yapmışlardır. Sahtiyan, keçi derisinin bitkisel yöntem ile tabaklanmasıyla elde edilmektedir. Avrupa’da bugün “maroken” denilen lüks deriler Türkler tarafından çok eski dönemlerden beri işlenen “sahtiyan” deridir (Ergene, 1935: 7-10; Koç, 2006: 179; Çınar, 2017: 8).

Deri Eserlerin Gruplandırılması

Deri eserlerin yapımında yaygın olarak kullanılan deriler; özellikleri ve kullanım alanlarına göre sınıflandırılmıştır (NPS Museum Handbook, Part I, 1996).

İnek/ Sığır Derisi- Cow Hide;

- Gözenek- kıl modeli: çakıllı, büyük, eşitlikçi kıl aralığı ile telaffuz edilir.
- Kalınlık: 2 ila 20 ons.
- Özellik: çok dayanıklı, süsleme ve oyma için mükemmel bir malzemedir.
- Kullanım alanı: ayakkabı tabanı, kemer, sandıklar, giyim vb.

Dana Derisi- Calf Skin;

- Gözenek- kıl modeli: sığır ile aynı sadece daha küçük yapıdadır.
- Kalınlık: 1,5 ila 4 ons.
- Özellik: Sığır derisinden daha homojen ve daha incedir.
- Kullanım alanı: döşeme, ayakkabı saya, giysi, ciltçilik.

Geyik Derisi- Deer Skin;

- Gözenek / kıl modeli: büyük foliküller kesin tek sıralar oluşturur, yakın aralıklı ince kıllar keçi derisine benzemektedir.
- Kalınlık: 2 ila 9 ons.

² Tabaklama için kullanılan maddeler farklı kaynaklarda çeşitli şekillerde sınıflandırılırlar. Ancak dericilikte genellikle şu şekilde tasnif edildiği görülmektedir:

- Bitkisel tabaklama maddeleri; kestane, palamut, mimoza, kebrako vb. gibi bitkisel ekstraktlar.
- Mineral tabaklama maddeleri; krom, alüminyum, titanyum, zirkonyum gibi mineral esaslı tanenler.
- Sentetik tabaklama maddeleri; fenol, naftalin, üre bazlı kondansasyon (yoğunlaşma) ürünleri veya sinterler (sentetik tanenler)
- Diğer tabaklama maddeleri; aldehit, yağ vs. şeklinde sınıflandırılmaktadır (Dikmelik, 2013: 110-111).

³ Sahtiyan: Keçi derisinden elde edilen, bitkisel maddelerle tabaklanıp boyanmış, cilalanmış deridir. En makbul sayılan rengi kırmızıydı. Sahtiyanın kırmızı ve yakın tonlarda işlenmesi Osmanlı öncesinden süre gelen bir gelenektir (Koç, 2006: 193).

- Özellik: gevşek yapı (koyun gibi) çok esnek bir deridir.
- Kullanım alanı: parşömen, eldiven, giyim; Kızılderili giyimi, çarığı, kap / yük sandığı vb.

Koyun Derisi- Sheep Skin;

- Gözenek / kıl modeli: büyük ve küçük kıl gözeneklerinin doğrusal gruplamaları
- Kalınlık: 1,5 ila 3 ons
- Özellik: zayıf, daha az dayanıklı cilt (liflerin gevşek iç içe geçmesi); gevşemiş doku (lifler cilt yüzeyine paralel uzanır).
- Kullanım alanları: süet deri, ciltçilik, ceket, eldiven, güderi yapımı vb.

Keçi Derisi- Goat Skin;

- Gözenek / kıl modeli: yakın aralıklı ince saç foliküllerine sahip üç kalın kıl folikülünün gruplandırılması
- Kalınlık: 2 ila 3 ons
- Özellik: sıkı örülmüş kollajen lifleri; koyun derisinden daha dayanıklı ve daha güçlüdür.
- Kullanım alanları: astarlar, cüzdan, çanta, ayakkabı yüzü, ciltçilik vb.

Derilerin elde edildikleri farklı hayvan türüne, kullanım alanlarına göre gruplandırma yapılmasının nedeni; deri eserlerin yapımında kullanılan derilerin kendilerine özgü karakteristik özelliklerinin olduğu ve bu özellikler göz önünde bulundurularak eserin kullanım alanına (estetik obje, işlevsel ürün vb.) göre seçilmeleridir. Sahip oldukları özgün yapının bilinmesi deride meydana gelen bozulmaların tanımlanması ve teşhisinde önemli görülmektedir. Doğru tespit edilen mevcut durum ise konservasyon yöntemi ve onarımda kullanılacak malzemenin belirlenmesinde en önemli faktördür.

Deride Görülen Bozulmalar

Malzemenin özgün yapısında görülen her türlü değişim bozulma olarak nitelendirilmektedir. Her doğal malzemede olduğu gibi, deri de kullanıldıkça ve yaşlandıkça çeşitli değişikliklere uğramaktadır. Bir anıt veya eşya, çeşitli faktörlerle değişimlere maruz kalır. Eşyanın doğası gereği yaşlanması onun görünüşü ve yapısı üzerinde kaçınılmaz değişimleri “bozulmayı” gündeme getirir. Bu değişimler çeşitli maddelerin öz direncinin gücü, bozulma faktörlerinin cinsi, şiddeti ve süresiyle orantılıdır. Bu noktada herhangi bir eser için gerekli olan konservasyon müdahalesi o eserin bozulma mekanizmalarıyla doğrudan ilgilidir (Eskici, 1997: 383). Deride görülen bozulmalar (Tablo 1 ve 2) aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir.

Tablo 1. Deri Eserlerde Bozulmaya Neden Olan Faktörler

Malzemenin Üretim Sürecinden Kaynaklanan Faktörler	▪ Ham derinin saklanması▪ Deri üretim sürecinde kullanılan maddeler ve mekanik işlemler. Bitkisel müdahale Kimyasal müdahale Mekanik müdahale
Risk Oluşturan Faktörler	▪ Nem▪ Sıcaklık▪ Işık
Çevresel Etkenler	▪ Hava kirliliği (kükürt dioksit ve azot dioksit vb.)▪ Afetler (sel, yangın, deprem, su baskınları)▪ Depolama / saklama koşulları

Niteliksiz Onarımlar (Malzeme tespiti vb. unsurların doğru değerlendirilememesi hatalı müdahalelere neden olmaktadır)	▪ Koruma amaçlı yapılan hatalı müdahaleler doğrudan veya dolaylı bozulma sürecini etkilemektedir. Eserin yapısı ve özellikleri Bozulma türü ve derecesi Onarım yöntemi ▪ Niteliksiz ekler, Malzemenin özgün yapısına uygun olmayan ekler, yanlış malzeme ile tamamlama ve sağlamlaştırma yapılmasıdır.
Destek malzemesinin neden olduğu bozulmalar	▪ Metal (metal korozyonu) ▪ Ahşap ▪ Mukavva
İnsan Kaynaklı Tahribatlar	▪ Hatalı / yanlış kullanım ▪ Hırsızlık ▪ Vandalizm ▪ Sabotaj ▪ Savaş

Tablo 2. Deride bozulma türleri

A. Kimyasal Bozulma / Chemical Deterioration	B. Biyolojik Bozulma / Biological Deterioration
▪ Kırmızı çürüme (Görsel 1) ▪ Korozyon ▪ Asitlenme ▪ Tozlanma ▪ Aşınma ▪ Soyulma ▪ Pamuklaşma	▪ Biyolojik patina ▪ Mantar ▪ Küf ▪ Leke ▪ Yenilmiş alan ▪ Böcek delikleri (insect holes).
C. Fiziksel Bozulma / Physical Deterioration	
1. Yüzeysel Bozulmalar ▪ Yüzeysel Kirliliği ▪ Tozlanma ▪ Lekelenme ▪ Işık hasarı ▪ Solma ▪ Renk değişimleri ▪ Bant ve/veya yapıştırıcı kalıntıları ▪ Süsleme tahribatları ▪ Böcek atıkları ▪ İlgisiz yazı ve çizikler ▪ Eski onarımlar ▪ Katlanma	2. Yapısal Bozulmalar ▪ Bölünme ▪ Aşınma ▪ Soyulma ▪ Kabuklanma ▪ Büzülme ▪ Bükülme ▪ Derinin kuruyarak sertleşmesi ▪ Ayrılma ▪ Yırtılma ▪ Çizik-kesik ▪ Çatlama ▪ Delinme ▪ Böcek delikleri ▪ Renk değişimleri ▪ Katlanma ▪ Parça kaybı ▪ Form Kaybı ▪ Dalgalanma

Görsel 1. Deride Kırmızı Çürük (Red Rot)

Deri Eserlerde Tamamlama Yöntemleri

Konservasyon sürecinde eserler farklı tekniklerle onarılmaktadır. Bu sürecin bir parçası olan tamamlama yönteminde, deride ki hasar durumuna göre eksik olan kısımlar bütünlendirir. Deri yüzeyinin yapılan onarımı kabul edip uyum sağlaması için bozulmuş derinin sağlamlaştırılması gerekmektedir. Bu durumda gerek benzer malzeme ile tamamlama gerekse farklı bir malzeme ve farklı teknik ile eksik kısımlar doldurularak özgün yapı sağlamlaştırılır. Bu uygulamalar için günümüzde çeşitli malzemeler bulunmakla birlikte mevcut ürünlerin geliştirilmesi amacıyla araştırmalar devam etmektedir. Deri tamamı protein kolajeninden oluşan hayvansal bir üründür. Deride tamamlama veya sağlamlaştırma yapılmasının amacı, bozulmuş halde olan kolajen liflerindeki dâhili olarak zayıf olan mikro yapıları birleştirmektir. Lif yapıları, liflerin kırılması (daha kısa zincir uzunluğu ile sonuçlanan gevrekleşme) ve lifler arasındaki bağların kopması nedeniyle mukavemetini kaybetmiştir. Uygulamanın başarısı; bir onarım malzemesinin özgün malzemeye eşit olarak nüfuz etme kabiliyeti ile yapışma mukavemeti ve söz konusu lif tipindeki öğeler kümesinin düzeni (matris) içinde olan esneklik arasındaki dengeye bağlıdır (AIC, 2020). Bu uygulama ile bozulmuş olan deri bağları sağlamlaştırılarak derinin özgün yapısı tedavi edilmektedir. Konsolide edicilerin etkisi derilerin optik özellikleri ve esnekliğinde meydana gelen değişikliklerde kendini göstermektedir (Ruzicka et.al., 2006).

Bu bölümde deri eserlerin onarımlarında görülen farklı tümlenme teknikleri anlatılmıştır. Müdahalenin amacı, eserin bünyesinde meydana gelen eksilmelerin fiziksel bütünlüğünü geri kazandırmak ve eksilen alanların malzeme mukavemetine zarar vereceği gerekçesiyle bu alanların sağlamlaştırılmasını sağlamaktır. Bir eserin fiziksel bütünlüğünde meydana gelen eksilmeler benzer veya farklı niteliklerdeki malzemelerle tamamlanabilir. Tamamlama eserin durumuna göre eksik alanların boyutu ve niteliği göz önüne alınarak yapılır. Eskici (2018)'e göre, bir objenin tümlenmesi temelde iki farklı gerekçeyle yapılmaktadır. Bunlar; koruma (pratik gereklilik) ve görünüş (estetik gereklilik). Koruma açısından bakıldığında tümlenme esasen pratik bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Öncelikli amaç objenin korunmasını sağlamak olduğundan burada estetik kaygı ön planda değildir. Eserin formu belirgin hale getirildiğinden obje yapısal olarak güçlendirilmiştir. Estetik açıdan yapılan uygulamada form bütünlüğünün yanı sıra renk, doku ve dekoratif elemanlara ilişkin görsel uyum söz konusudur. Hangi gerekçeyle olursa olsun taşınır veya taşınmaz varlıklar üzerinde yapılacak tamamlama işlemlerinin Carta Del Restauro (1931), Venedik Tüzüğü (1964) gibi uluslararası tüzüklerde belirtildiği üzere, tahmin ve yoruma değil, izleyenleri yanıltmayacak şekilde bilgi ve belgeye dayalı olarak gerçekleştirilmesi beklenmektedir (Eskici, 2018: 137).

Deri eserlerde tamamlama uygulamaları; özgün derinin özellikleriyle aynı türde deri, kâğıt ve yapıştırıcı gibi dolgu malzemesi kullanılarak benzer teknikle (aynı boyut ve düzen) veya farklı teknikle (farklı boyut ve düzen) yapılabilmektedir. Eserin bezemesinde tamamlama yapıldığında yine benzer nitelikte veya farklı nitelikte bir malzeme ile

- Bezemeyi boş bırakma
- Bezemeyi kısmen tamamlama
- Bezemeyi olduğu gibi bütünüyle tamamlama (mimetik)

- Bezemeyi ana hatlarıyla tamamlama (soyutlama) gibi teknik ve seçeneklerle eserin mevcut durumuna göre uygulama yapılmaktadır.

Tamamlama yönteminin kuramsal temelinde uygulama gerekçeleri (Tablo 3) ve uygulama teknikleri (Tablo 4) ile ilgili aşağıda verilen Tablo Prof. Dr. Bekir Eskici'nin "*Seramik Onarımlarında Bütünleme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme*" (2018) adlı çalışmasında elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3. Tamamlamada Uygulama Gerekçeleri (Eskici, 2018: 135-153).

Objede Tümlenme Yapılmasının Temel Gerekçeleri	
1. Pratik gereklilik ▪ Öncelikli amaç objenin korunmasını sağlamaktır. ▪ Eserin formu belirgin hale getirildiğinden obje yapısal olarak güçlendirilmiştir.	2. Estetik gereklilik ▪ Form bütünlüğünün yanı sıra renk, doku ve dekoratif elemanlara ilişkin görsel uyum söz konusudur.

Tablo 4. Tamamlamada Malzeme ve Uygulama Teknikleri

Tamamlama Yönteminde Uygulama		
Malzeme	Benzer teknik	Farklı teknik
Deri Kâğıt Dolgu ve yapıştırıcı Kaplama Malzemeleri	Aynı boyut ve düzen Aynı boyut ve düzen	Farklı boyut ve düzen Farklı boyut ve düzen
Eserin bezemesinde tamamlama yapıldığında yine benzer nitelikte veya farklı nitelikte bir malzeme, teknik ve seçeneklerle eserin mevcut durumuna göre uygulama yapılmaktadır.		
▪ Bezemeyi boş bırakma ▪ Bezemeyi kısmen tamamlama ▪ Bezemeyi olduğu gibi bütünüyle tamamlama (Mimetik) ▪ Bezemeyi ana hatlarıyla tamamlama (Soyutlama)		

Tamamlamada Kullanılan Malzemeler

Deri onarımında eserin mevcut durumuna göre, kullanılan malzemeler için aranan birçok özellik vardır. Eksik kısımların tamamlanmasında özgün malzemeye uygunluk (işlevsel ve estetik yönden) önemlidir. Özellikle işlevsel ürünlerde mukavemet büyük önem taşımaktadır. Yırtık ve çatlak dolgularında daha az birikmeye katkıda buldukları için genellikle daha ince malzemeler tercih edilmektedir. Malzemenin yüzeyini sağlamlaştırmak, doyguluk ve renge daha fazla derinlik kazandırmak, derinin tane görünümünü iyileştirmek veya dış yüzey düzensizliklerini içeren birçok amaca yönelik farklı malzeme seçenekleri (Tablo 5) bulunmaktadır.

Tablo 5. Deri Tamamlamada Kullanılan Malzeme Türleri (Ludwick, 2012: 9; Owen and Reidell 2011; Girard, 2018; Kite et.al., 2006: 128; Anderson and Reidell, 2009)

Deride; tamamlama, doldurma veya sağlamlaştırma amacıyla kullanılan malzemeler				
Deri	Kâğıt	Tekstil	Dolgu Malzemeleri ve Yapıştırıcılar	Kaplama Malzemeleri
▪ Bitkisel tabaklanmış deri ▪ Şap-deri ▪ Parşömen ▪ Şeffaf deri	▪ Japon kâğıdı ▪ Kâğıt (Spesifik değil) ▪ Kâğıt hamuru ▪ Polyester ▪ Doku	▪ Keten ▪ Pamuklu ▪ Tyvek ▪ Rendelenmiş keten ipliği	▪ Klucel-G ▪ BEVA 371 ▪ SC6000 ▪ PVA ▪ Lascaux 498	▪ Dökme ▪ Kompozit (Cast Compozitler)

▪ (Bağırsak deri)			▪ Lascaux 360HV ▪ Jelatin ▪ Metil selüloz ▪ Balık Tutkalı	
Karışımlar		Doğal yapıştırıcılar		
▪ PVA / atık karışımı ▪ PVA / metil selüloz karışımı ▪ PVA / Klucel G karışımı ▪ Macun / metil selüloz karışımı		▪ Buğday nişastası ▪ Pirinç nişastası ezmesi		

Tamamlamada bazı tekniklerin geri dönüşümü zor olduğundan, deri onarımlarında en az (*mümkünse tek sefer*) müdahaleyle ve zaman içinde periyodik bakımları yapılarak eserlerin korunması önemlidir. Deride, bozulmuş kolajen liflerinin dâhili olarak zayıf mikro yapılarını birleştirmek amacıyla tamamlama yapılmaktadır. Lif yapıları, liflerin kırılması (daha kısa zincir uzunluğu ile sonuçlanan gevrekleşme) ve lifler arasındaki bağların kopması nedeniyle mukavemeti kaybetmiştir. Belirli bir sağlamlaştırma veya tamamlama işleminin başarısı uygulamanın malzemeye eşit olarak nüfuz etme kabiliyetine, tamamlama için kullanılan malzemenin ve söz konusu lif tipinde esneklik arasındaki dengeye bağlıdır (AIC, 2019).

Deri ve parşömen, geleneksel deri onarımlarında birincil malzeme olma özelliğindedir. Geleneksel onarımlar genellikle deri ile yapılmaktadır ve bu malzeme günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Ancak üretim süreçlerindeki farklılıklar nedeniyle güçlükler yaşanmaktadır. Doku ve kâğıt uygulamasında kullanılan, döşenmiş dokusu çok az olan veya hiç olmayan kozo elyaf kâğıtları, kırık deri alanların altına yerleştirilmekte veya üzerine yapıştırılabilmektedir. Deri onarımları için çeşitli kalınlıklarda ve dokularda mevcut olan orta ağırlıktaki daha pürüzsüz kâğıtlar bulunmaktadır. Bu kâğıtlar eklemdaki manipülasyon zorluğunu taşıyabildiği ve deri ile iyi kaynaştığı için genellikle deri onarımlarında daha etkili olarak kabul görmektedir (TYEK, 2019).

Tekstiller de deride tamamlama amacıyla kullanılmaktadır. Genellikle deri derz onarımlarında birincil olmasa dahi, mekanizmanın bir bileşeni olarak kullanılmaktadır. Özellikle deri cilt onarımlarında eski bir sırt/omurga astarının veya bir kısmının yerine bir bileşen olarak yerleştirilebilir. İnce dokunmuş pamuk veya ketenler kullanımdan önce genellikle yıkanarak kullanılır. Kalın, daha az esnek bir malzeme istendiğinde örneğin kitap bezi uygulamasında yıkanmadan veya doldurularak da kullanılabilir. Keten kordonlar ve iplikler, şap bantlı kayışlar ve dokuma bantları deri onarımlarında dikiş desteklerini yenilemek ve sağlamlaştırmak için kullanılmaktadır.

Onarımda kullanılan yapıştırıcılar;

- 1) Bitkisel yapıştırıcılar; suda pişirilen çeşitli nişasta macunlarıdır. Buğday ve pirinç nişastası, geleneksel deri onarımında yapıştırıcı olarak kullanılmıştır.
- 2) Proteinli yapıştırıcılar; geçmişte özellikle kitaplarının ciltlenmesi ve ciltlerin onarımlarında deri tutkalları kullanılmıştır, ancak günümüzde mevcut deri onarımı için proteinli yapıştırıcıların kullanımı sınırlıdır.
- 3) Sentetik yapıştırıcılar; yırtılmış, ayrılmış deriyi onarmak için nişasta macunu yerine, hızlı kuruma özellikleri ve nispeten düşük su içeriği nedeniyle PVA (polivinil asetat dispersiyonları) kullanılmaktadır. Nişasta hamurundaki nem ile temas etmenin vereceği zarara karşın, PVA'ların bozulmuş bitkisel tabaklanmış derilerin kararmasına, büzülmesine ve sertleşmesine neden olacağı düşünülmektedir.

Onarımda kullanılan akrilikler ise emülsiyon, dispersiyon veya çözelti içinde yapışkan olarak kullanılırlar. Akriliklerin genellikle PVA'ya nazaran daha geri dönüşümlü olduğu kabul edilmektedir.

Tamamlamada Uygulama Teknikleri

Uzun yıllar geleneksel yöntemlerle yapılan deri onarımları, zamanla ve teknolojinin gelişmesiyle yeni teknik ve yeni malzeme kullanımlarıyla ekollere bağlı uygulamalarla sürdürülmektedir. Bütünleme objenin korunmuşluk durumuna, tarihsel, teknik ve sanatsal önemine, eksik alanların boyutu ve niteliğine göre farklı şekillerde uygulanmaktadır (Eskici, 2018: 140). Tamamlama uygulamaları eserin gerektirdiği ölçüde farklı tekniklerle yapılabilmektedir:

- Kısmi veya destek tamamlama (*yapısal tamamlama*)
- Biçimsel tamamlama (*formun tamamlanması*)
- Dekoratif (*chromatik / estetik*) tamamlama.
 - 1) Çizgisel tamamlama (soyutlama)
 - 2) Farklı tonlama ile tamamlama
 - 3) Renkli noktalama (punctinato) ile tamamlama
 - 4) Mimetik (birebir / taklitçi) tamamlama (Eskici, 2018).

1. Deri ile Tamamlama (benzer nitelikte malzeme)

Geleneksel deri onarımında özgün yapıya uygun derinin deri ile tamamlaması günümüzde de önemini korumakla birlikte, eksik kısımların bütünlemede kullanılan birçok malzeme seçeneği vardır. Koruma literatüründe özellikle son yıllarda kâğıt veya dökme akrilik gibi alternatif malzemelerden yararlanılan birçok teknik açıklanmıştır. Çağdaş konservasyon uygulamalarında geri dönülebilirlik ve uygulama kolaylığı nedeniyle kâğıt ile tamamlama tercih edilse de deri eserler genellikle bitkisel tabaklanmış deriler ile onarılmaktadır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesinde (2019) cilt tamamlama uygulaması şu şekilde yapılmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Derinin Deri İle Tamamlanmasında Uygulama Aşamaları

Tamamlamada kullanılacak derinin boyanması: Boyasız olarak alınan bitkisel tabaklanmış keçi derisi, toz veya likit şeklinde suda ve alkalde inceltilebilen metal kompleks anilin boyalarla renklendirilir. Bu boyaların özelliği deri tabaklama maddesi olan tanenlerle reaksiyona girerek geri dönüşü olmayan ürünler oluşmasıdır.

Derinin inceltilmesi: Eserde kullanılmış olan özgün derinin kalınlığı ve onarım yapılacak alanın gerektirdiği ölçüde onarım derisi inceltilerek istenilen kalınlığa getirilir. Geleneksel usulde buna derinin tıraşlanması denilmektedir. Hazırlanan deri parçası ya tamamen ya da sadece esere yapışacak kısımları inceltilmektedir. Bu işlemin amacı deriyi mukavva üzerine veya derinin doğrudan deri üzerine yapıştırılabilecek hale getirilmesidir (TYEK, 2019).

Yapıştırıcılar: Hasar görmüş alanların güçlendirilmesinde ya da eserden kopmuş, ayrılmış parçaların yeniden yapıştırılmasında konsolidant, sabitleyici, bağlayıcı olarak kullanılmaktadırlar. Genellikle kullanılan yapıştırıcılar; balık tutkalı, jelatin, Klucel-G, metil selüloz ve nişastadır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesinde yazma eser cilt onarımlarında yapıştırıcı olarak nişasta

kullanılmaktadır. Kullanılacak nişastanın taze ve kıvamlı hazırlanmış olmasının önemli olduğu belirtilmektedir (TYEK, 2020).

Deri eserlerin onarımlarında deri ve kâğıt kullanımına alternatif bir malzeme olarak şeffaf deriler (bağırsak derisi) de tamamlama amacıyla kullanılabilir (Görsel 3). Ancak şeffaf deri kullanımı ile ilgili araştırmalar halen devam etmektedir.

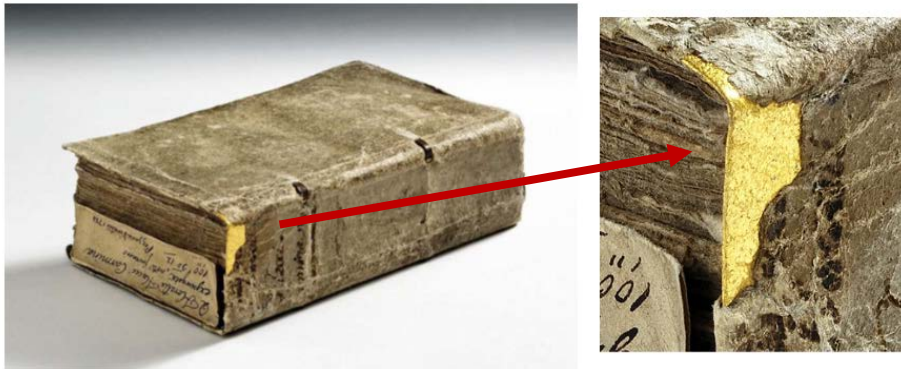
Görsel 3. Şeffaf Bağırsak (Gutskin) Derisi, (Horelick et.al.2011:3)

2. Kâğıt ile Tamamlama (farklı nitelikte malzeme)

Derinin herhangi bir taşıyıcı görevde olması gerekmediği durumlarda uygulama kolaylığı, esere daha az yük bindirmesi ve geri dönüşümünün kolaylığı nedeniyle kâğıt tamamlama tercih edilmektedir (Görsel 4-5). Bu uygulamada derideki eksik kısım genellikle kalın Japon kâğıdı ile tamamlanmaktadır. Kâğıt ile yapılan tamamlamalar akrilik ya da guaj boyalar ile renklendirilebilir.

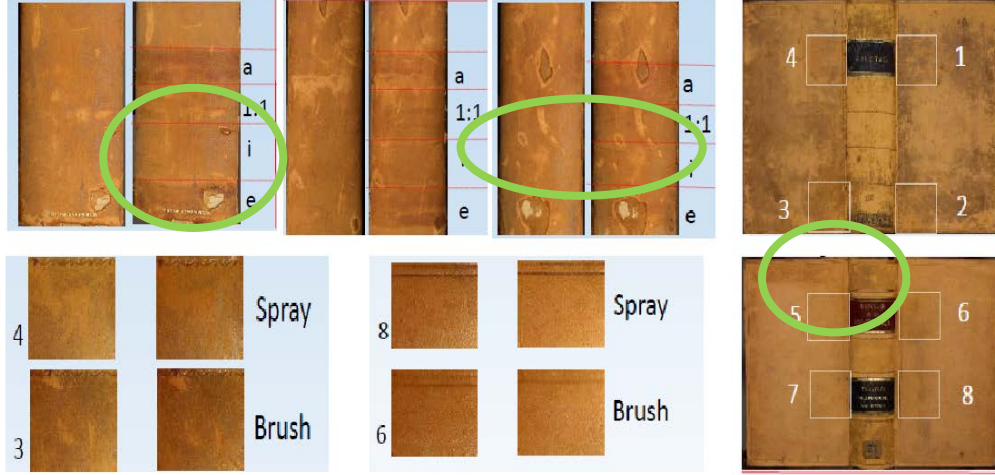
Görsel 4. Derinin Kâğıt ile Tamamlanması ve Boyanması

Görsel 5. Belirtme İlkesine göre Tamamlama
Horatius'ta yapılan uygulama da kitabın tüm eksik parçaları yaldızlı el yapımı kâğıtla tamir edilmiştir (Abbott, 2015).

3. Dolgu malzemeleri ve yapıştırıcılar (farklı malzeme farklı teknik)

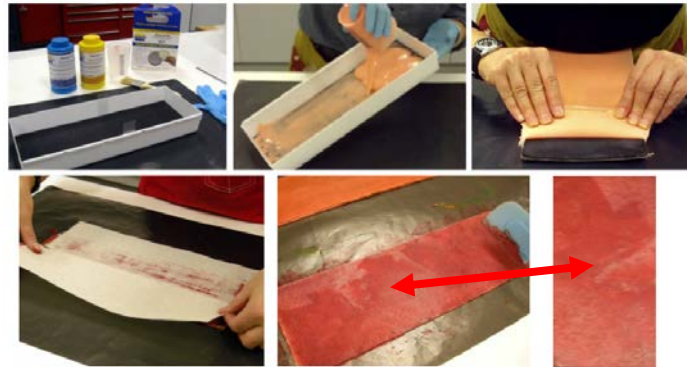
Deride parça kayıpları, kesik, çatlak, böcek delikleri vb. oluşumlarda çeşitli dolgu malzemeleri yüzeysel bütünlük sağlanmaktadır. Bu uygulama pratik gereklilik derinin yapısal olarak daha fazla zarar görmesini önlemek veya bozulma sürecini durdurmak amacıyla yapılabildiği gibi estetik gerekçelerle de yapılabilmektedir. SC6000 ve Klucel G (Görsel 6) gibi karışımlar konsolidasyon ve/veya estetik nedenlerle kullanılmaktadır. Bozulmuş deriler için Klucel-G en yaygın sağlamaştırma (konsolidasyon) malzemesi kabul edilmekte ve kitap korunmasında yaygın olarak kullanılmaktadır (Knight, 2016).

Görsel 6. Deride Klucel-G Uygulaması

Dökme Kompozitler (Cast composite)

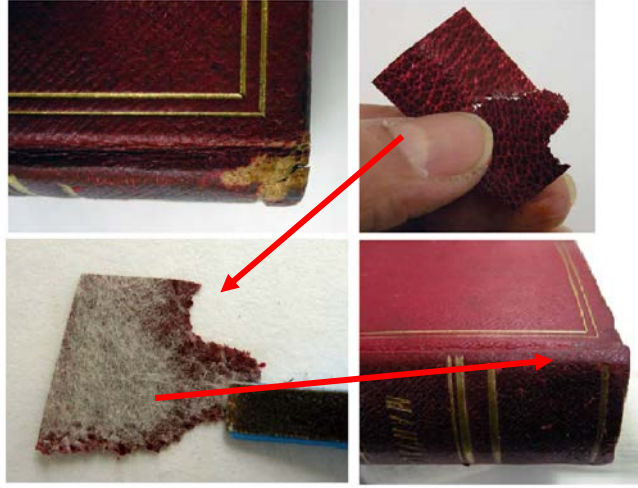
Döküm kompozit sistem, eserlerin basit ve karmaşık onarımlarında potansiyel uygulamaya sahip olan bir tekniktir. Bu teknik deri ciltli kitap korunmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Nesne ve resim korunmasında da yaygın olarak kullanılan yüzey döküm yöntemlerini içermektedir. Silikon kalıplar, orijinal kaplama malzemelerinin yüzey dokularını kullanılan malzeme üzerinde çoğaltmak için kullanılır (Görsel 7). Yüzey kalıpları bu yöntemle eşit hacimlerde çoğaltılmaktadır (Owen and Reidell, 2011: 253-257).

Görsel 7. Silikon Kalıpların Hazırlanması (Grace and Reidell, 2011).

Malzeme şu şekilde hazırlanmaktadır (Görsel 7); pürüzsüz silikon kauçuk bileşenler, plastik tepsi ve panel üzerindeki deri taşıyıcı kullanılarak hazırlanan silikon kauçuk eğik tepsiye dökülerek karışım hazır hale getirilmektedir. Silikon kalıp deri üzerine uygulanır bir süre bekledikten sonra deriden soyulur.

Akrilik karışım, homojen bir film oluşturmak için silikon kalıba geniş bir spatula ile uygulanmalıdır. Japon kâğıt destek, alt tabakadaki (substrate) ıslak akrilik karışımına uygulanarak işlem tamamlanır. Bir döküm kompozit dolgunun varyasyonu, döküm filmi kenarlar boyunca zımparalanır. Eksik kısımlara Lascaux 498 HV karışımı ile yapıştırılır. Tedaviden sonra örnek kitabın son şekli resimdeki gibidir (Görsel 8). Aşağıdaki resimde görüldüğü üzere tedaviden önce örnek kitapta görülen, yırtık ve aşınmış başlık kısmı, döküm kompozitin onarım şekline getirilmiş hali ile onarılmıştır.

Görsel 8. Döküm Kompozitin Deri Cilde Uygulanması (Grace and Sarah Reidell, 2010).

Sonuç

Deri, kullanım alanlarının çeşitliliği ve değişken çevre koşullarına bağlı olarak günlük kullanım eşyalarında ve sanatsal objelerin yapımında tercih edilen en hassas malzemelerden biridir. Organik yapısı nedeniyle bozulmaya oldukça meyilli olan derinin ham madde olarak temininden üretimine kadar olan süreçte kullanılan maddeler ve uygulanan teknikler deriye farklı nitelikler kazandırmaktadır. Bu nedenle de derinin özgün yapısının doğru tanımlanarak uygun yöntemle ve doğru malzeme seçimi ile onarımlarının yapılması oldukça önemlidir. Restorasyon teknikleri arasında yer alan tamamlama deri eserlerde de estetik, işlevsel veya yapısal (strüktürel) gerekçelerle yapılmaktadır. Bu uygulama gerek işlevsel gerekse estetik açıdan yapılsın onarım malzemesinin özgün malzemeye uygunluğu aranan önemli bir özelliktir. Bu araştırmada, deri eserlerin onarımlarında derinin deri ile tamamlanması geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini halen koruduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte eksik kısımların bütünlemesi için kâğıt ve tekstil başta olmak üzere birçok malzeme seçeneği de bulunmaktadır. Deri, kâğıt (Japon kâğıdı vb.), tekstil, dolgu malzemeleri, kaplama malzemeleri ve bunların sabitlenmesi amacıyla doğal yapıştırıcılar veya çeşitli karışımlarla hazırlanan yapıştırıcılar kullanılmaktadır. Koruma literatüründe özellikle son yıllarda şeffaf deri (bağırsak derisi), dökme akrilik ve dolgu malzemelerinin deri onarımlarında kullanılması üzerine yapılan araştırmalar ve denemeler dikkat çekmektedir. Deride bütünleme eserin özgün yapısıyla benzer veya farklı bir teknikle yapılabilir. Eserin bezemesinde ise yine benzer nitelikte veya farklı nitelikte bir malzeme ile bezemeyi boş bırakma, bezemeyi kısmen tamamlama, mimetrik veya soyutlama gibi tekniklerle tamamlama yapıldığı görülmüştür. Sonuç olarak deri eserlerde uygulanacak tamamlama (bütünleme) eserin; estetik, işlevsel ya da strüktürel yapısına uygun teknikle ve bilimsel bir yaklaşımla yapılması gereken bir çalışmadır. En ideal olanı eserin özgün yapısına ve mevcut bozulma durumlarına göre en doğru teşhisin tespit edilerek en doğru müdahalenin yapılmasıdır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2009). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayın.
- Ahunbay, Z. (2019). Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri. İstanbul: YEM Yayın.
- AIC- Amerikan Koruma Enstitüsü. (2019). <https://www.culturalheritage.org/> (20.12.2019)
- AIC- Amerikan Koruma Enstitüsü. (2020). <https://www.culturalheritage.org/> (20.12.2019)
- Anderson, P. and Reidell, S. (2009). Adhesive Pre-Coated Repair Materials. Book and Paper Group, LCCDG and ACDG.
- Carta Del Restauero. (1931).
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL). (2010). <http://www.cekulvakfi.org.tr/>
- Çınar N. ve Büyükyazıcı M. (2017). Türk Cilt Sanatında Kullanılan Deriler ve Özellikleri. TİDSAD (Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi), 4(11), s.256-275.
- Çınar, N. (2017). El Yazma Eserlerin Ciltlerinde Kullanılan Deriler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Ankara.
- Eskici, B. (1997). Tas Eserlerin Korunması Üzerine Notlar. Türk Arkeoloji Dergisi, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, S.XXXI, s. 383-391. Ankara.
- Eskici, B. (2018). Seramik Onarımlarında Bütünleme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. Sanat ve Tasarım Dergisi, 22, s.135-153. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanativtasarim/issue/41779/504064>
- Girard, S. (2018). BEVA 371-based Synthetic Leather. Journal of Paper Conservation, 19(1), s.18-32. DOI: 10.1080/18680860.2018.1521018.
- Grace O., Reidell, S. (2010). Cast Composites: A System for Texturing Repair Materials in Book Conservation. Book and Paper Group Annual, 29, s.92-93, s.98-105.
- Harmancıoğlu, M., Dikmelik, Y. (1993). Ham Deri, Yapısı Bileşimi Özellikleri. Sepici Şirketler Topuluğu Kültür Hizmeti, İzmir: Özen Ofset.
- Kılıçoğlu, S. (1993). Ham Deri. İstanbul: Dericilik Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kite, M., Thomson, R., Angus, A. (2006). Materials and Techniques: Past and Present. Conservation of Leather and Related Materials, Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier, s.121-130.
- Knight, E., (2016). Assaying Klucel-G Recipes. Application Methods in the Surface Consolidation of Tanned Bookbinding Leathers [Poster], Boston Athenæum.
- Kuban, D. (2000). Tarihi çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama. İstanbul: YEM-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ludwick, L. (2012). A Comparative Study on Surface Treatments in Conservation of Dry Leather, with Focus on Silicone Oil. Uppsats För Avläggande Av Filosofie Kandidatexamen I Kulturvård, Konservatorprogrammet 15 Hp Institutionen För Kulturvård Göteborgs Universitet.
- NPS Museum Handbook, Part I, (1996). Curatorial Care of Objects and Skin Products Made From Leather. United States Department of the Interior, National Park Service P. O. Box 37 127, Washington.
- Owen, G. and Reidell, S. (2011). Cast Composites: A System for Texturing Repair Materials in Book Conservation. AIC-The American Institute for Conservation of Historic & Artistic Works, Topics in Photographic Preservation, 14, p.250-262.

- Öncü, C. (1968). Dericilik Temel Bilgileri, Mezbaha Mahsulleri Teknolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Şenses, İ. U. (1993). Deri Teknolojisi I, İstanbul.
- TAEK, 2019. Ciltte Tamamlama. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, <http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/> (17.11.2019).
- Toptaş, A. (1993). Deri Teknolojisi. İstanbul Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dericilik Programı, İstanbul: Sade Ofset Matbaacılık.
- Toptaş, A. (1998). Deride Kalite Tespiti, İstanbul Üniversitesi Dericilik Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Merkezi, İstanbul: Sade Ofset Matbaacılık.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı (TYEK). (2019). http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=4 (02.12.2019).
- Venedik Tüzüğü. (1964).
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
- Yakalı T. ve Dikmelik Y. (1994). Deri Teknolojisi Yaş İşlemler. Teknik Ofset. İzmir: Sepici Kültür Hizmeti Yayınları.
- Waterer, J. W. (1972). A Guide to the Conservation and Restoration of Objects Made Wholly or in Part of Leather. New York: Drake Publishers.

Görsel Kaynakçası

- Görsel 1:** Canadian Conservation Institute. <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/agentsdeterioration/pollutants.html> (05.01.2020).
- Görsel 2-4:** TYEK- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı, http://www.kitapsifahanesi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=4 (02.12.2019).
- Görsel 3:** Horelick, L.A., McHugh, K., Madden, O. (2011). What's Going on With Guts: Assessing Adhesives Used to Repair Cultural Objects Made of Gut Skin. Adhesives and Consolidants for Conservation, CCI Symposium ICC, Ottawa- Canada. Canadian Conservation Institute www.cci-icc.gc.ca (05.02.2020).
- Görsel 5:** Fletcher, E. (13.12.2015). Bookbinder of the Month: Kathy Abbot. <http://www.herringbonebindery.com/blog/2015/12/13/bookbinder-of-the-month-kathy-abbott-2/> (20.12.2019).
- Görsel 6:** Knight E. (2016). <https://www.culturalheritage.org/docs/default-source/annualmeeting/68-assaying-klucel-g-recipes-application-methods-in-the-surface-consolidation-of-tanned-bookbinding-leathers.pdf?sfvrsn=4> (05.02.2020).
- Görsel 7-8:** Owen, G. and Reidell, S. (2011). http://resources.conservation-us.org/pmgtopics/2011-volume-fourteen/14-40_Reidell.pdf (01.02.2020).